

TERE VADÉN

Koiran unta

Ensin on kerta, sitten on toinen. Ensin on ainutkertaisuus, sitten toisto. Näillä itsensäselvyyksillä on väliä, jos otetaan todesta laajassa mielessä naturalistinen periaate, jonka mukaan myöhäisempi ja monimutkaisempi on selitettävä varhaisemman ja yksinkertaisemman avulla, eikä päinvastoin. Periaatteen mukaan ihmisen kieli on monimutkainen versio eläinten ääntelystä, formaali logiikka on jalostettu versio arkikielestä, ja niin edelleen. Siksi arkikieli ei ole puutteellinen versio formaalista logiikasta vaan sangen rajatut erikoisolosuhteet vaativa kehitetty versio arkikielestä. Ihmisten kieli on (biologiset ja sosiaaliset) erikoisolosuhteet vaativa versio eläinten ääntelystä, ja niin edelleen. Sellaisenaan periaatetta tuskin kiistää monikaan luonnontieteisiin sitoutunut ajattelija. Silti vielä yksittäistapauksissa monenlainen platonismi nostaa päätään. Darwinilainen happo, joka Daniel Dennettin sanoin syövyttää tieltään perinteiset erityislaatuisten rajat kuten ihmisen ja eläimen eron, on hankala niellä.¹

Onneksi periaatetta ei tarvitse tulkita kapean naturalistisesti saati fysikalistisesti esimerkiksi niin, että biologinen on selitettävä kemiallisen avulla ja kemiallinen fysikaalisen avulla. Laajasti ottaen naturalistinen periaate ei ole sama kuin reduktionistinen periaate. Nimensä mukaisesti naturalistinen periaate koskee ”sitä mikä on syntynyt”, siis elävää ja historiallista, kun taas reduktionismi käsittelee (mekaanisesti ymmärretyn) tieteellisen kokemuksen välisiä suhteita.

Valitettavasti naturalistinen periaate törmää pahasti kokeellisen luonnontieteen ehtoihin. Toistosta ei olekaan helppo palata ainutkertaisuuteen. Kuten Karl Popper toteaa klassikkoteoksessa *The Logic of Scientific Discovery*:

”[Tieteellisten kokeiden toistettavuuden vaatimuksesta] seuraa, että tiede ei pysty ratkaisemaan kiistoja, jotka koskevat sitä, onko olemassa periaatteessa toistumattomia ja ainutkertaisia tapahtumia: kyseessä on metafysinen kiista.”²

Koska tiede voi puhua vain toistettavista asioista (riippumatta siitä, rakennetaanko kokeellisen toistettavuuden ajatus verifikaatiolle, falsifikaatiolle vai totuudenlähestymiselle), ei se voi – edes periaatteessa – sanoa mitään jostakin, joka tapahtuu vain kerran.

Tiede, kuten Minervan pöllö, tulee paikalle myöhässä, vasta kun toisto alkaa.

Niin tervejärkisiä ja käytännöllisiä kuin popperilainen vaatimus toistettavuudesta ja sen seuraus ainutkertaisen putoamisesta tieteen ulkopuolelle ovatkin, ei ole aivan selvää, miksi samalla ei seuraisi tieteen kannalta jotain hyvin kohtalokasta, ehkä jopa katastrofaalista. Ai-

nakin se tarkoittaa, että kokeellinen tiede on rakenteellisesti kykenemätön puhumaan esimerkiksi inhimillisestä kokemuksesta, jos kokemuksen olennainen tunnuspiirre on ainutkertaisuus. Ongelman rakenteellisuus puolestaan merkitsee, että kokeellisen tieteen pääsemättömyys kokemuksen äärelle ei tarkoita, että kokemuksesta olisi jotakin yliluonnollista, saati että kokemusta ei olisi olemassa. Kokeellinen popperilainen tiede ei voi puhua kokemuksesta, mutta tämä ei johdu mistään syvästä metafysisestä seikasta koskien kokemusta vaan tieteen rakenteellisesta piirteestä.

Yksi keskeinen kriteeri unimaailman ja valvetodellisuuden erottelulle – ja nimenomaan erottelulle, joka sisältää arvolatauksen valvetodellisuuden hyväksi – on, että unimaailma on ainutkertainen ja toistumaton, kun taas valvetodellisuutta luonnehtii jatkuvuus ja toisto. Tämän kriteerin mukaisesti valvetodellisuudesta tekee todellisemman sen toisteisuus – karkeasti se, että aamulla herätään aina samaan maailmaan, kun taas illalla nukahdetaan aina erilaiseen unimaailmaan.

Kriteeri on empiirisesti heikko. On helppo kuvitella tilanteita, jossa unimaailma on toisteisempi kuin valve. Vaikeampi ongelma on ehkä kuitenkin kriteeriin sisältyvä toisteisuuden ja todellisuuden yhdistäminen. Ihmiskokemuksen ainutkertaisuus ei tee siitä yliluonnollista; yhtä vähän unen toistumattomuus tai epäjatkuvuudet tekevät siitä epätodellista tai vähemmän todellista kuin valveesta.

Toisteisuus ei tietenkään voi olla mittari, jonka mukaan kaikkein todellisinta olisi kaikkein jatkuvien ja toisteisten. Pikemmin sitä on pidettävä jonkinlaisena kynnyksenä: kokemuksen on oltava *riittävän* toisteista, jotta se käy todellisesta ja valvekokemuksesta. Mikä sitten on riittävän toisteista?

Humen mukaan havainnossa ei havaita kausaliitteettia vaan korrelaatioita. Samaan tapaan voi väittää, että havainnossa ei havaita toistoa vaan tunnistettavuutta. Havainto tai kokemus on aina itsensä, ei jokin toinen, uudestaan. Mitä yksityiskohtaisemmin havaintoon keskitytään, sitä mahdollisempi sen on toistua. Esimerkiksi kvanttimekaniikassa päädytään suorastaan yksittäisten tapahtumien sattumanvaraisuuteen. Toisto on aina jonkin abstraktion tai idealisaation toistumista, tunnistettuna.

Edes erottelu havaintoon sinänsä ja havaintoon liittyvään aikaleimaan ei auta pitämään ”havaintoja sinänsä” toistettavina. ”Aikaleima”, jos sellainen on olemassa, muuttaa havaintoa, osuu sen juuriin. Naturalistisen periaatteen mukaisesti ”havainto ilman aikaleimaansa” on abstraktio, joka on riippuvainen havainnosta, ei päinvastoin.

Abstrahoitu tai idealisoitu tunnistettavuus on myös heikko toiston kriteeri. Esimerkiksi kivi putoaa aina

”Samaan tapaan kuin tiede on rakenteellisesti kykenemätön puhumaan ainutkertaisesta, inhimillinen kokemus on kenties rakenteellisesti kykenemätön toistoon ja samuuteen.”

alaspäin. Todellisen maailman todellisuus tunnustetaan tästä toisteisuudesta; todellisuudessa esineet putoavat aina alaspäin, toisin kuin unessa. Mutta ”alaspäin” on väärin, koska ”tosiasiassa” kivi liikkuu kohti suurempaa massaa. Mutta kenties ”kohti suurempaa massaa” on myös väärin. Kyse voi olla avaruuden kaarevuudesta, tai sitten jostakin muusta.

Jos silmän jatkuva pieni liike eli *sakkadiset* – ilmeisesti osittain satunnaiset – silmänliikkeet estetään, näköhavainto käy mahdolliseksi³. Täsmälleen samana pysyvä ei tule koetuksi. Samaan tapaan kuin tiede on rakenteellisesti kykenemätön puhumaan ainutkertaisesta, inhimillinen kokemus on kenties rakenteellisesti kykenemätön toistoon ja samuuteen.

Joka tapauksessa tunnustettavuus on paljon heikompi ehto kuin toisto, saati samuus. Toistuvaksi tai samaksi voidaan hyvinkin tunnustaa sellaista, mikä ei tarkemmin katsottuna ole toistuvaa tai samaa.

Ehkä riittävyys onkin sosiaalista?

Viimeaikaisissa kirjoituksissaan Franco ”Bifo” Berardi on liioittelevaan tapansa kiinnittänyt huomiota siihen, miten nykyään on kasvamassa sukupolvi, joka oppii suuremman määrän sanoja koneelta kuin esimerkiksi äidiltään. Berardi vertailee ihokosketuksessa syntyvää kielennoppimista ja koneilta opittua kieltä:

”Ensimmäinen sukupolvi, joka oppii enemmän sanoja koneelta kuin äideiltään, on vaikeuksissa sanan ja ruumiin, sanan ja affektien suhteen kanssa. [...] Niin pitkälle kuin ihmiskunnan historiaa tunnetaan, pääsy kieleen on välittynyt luottamuksessa äidin ruumiiseen. Signifioijan ja signifioidun suhteen on aina taannut äidin ruumis, siis toisen ruumis.

Tiedän, että vesi on ’vettä’ (itse asiassa, koska opin äidiltäni italiaa, tiedän, että *acqua* on ’acqua’), koska äitini eikä kone kerto minulle: ’tämä on *acqua*’. [...] Äitini sanoi minulle ’*acqua*’, ja luotan hänen ruumiiseensa. Mitä tapahtuu kielen ja halun suhteelle, kun kieli erotetaan ruumiista?”⁴

Ratkaisevana tekijänä sanojen sisällä on luottamus. Vesi tarkoittaa vettä, koska äitiin voi luottaa. Maailma tällä iho-luottamuksen tasolla on ylyksilöllinen.

Kielenoppimisesimerkki voidaan yleistää. Internetin *Quora*-palvelussa esitettiin äskettäin kysymys, miltä tuntuu olla skitsofreenikko.⁵ Eräs omien sanojensa mukaan suhteellisen lievästi vaivasta kärsivä vastaaja kertoi laajasti kokemuksistaan, erityisesti juuri yhteisen todellisuuden piirteistä. Oletetaan, että henkilö istuu toimistorakennuksessa kokouksessa ja alkaa nähdä ympäriinsä lenteleviä tulikärpäsiä. Yksi tapa vakuuttua niiden harhaisuudesta on seurata, havaitsevatko muut niitä. Tapa on tietysti pettävä, koska muut voivat huijata tai olla huonoja havainnoitsijoita. Jos kaikki testit pettävät, on harhoja epäilevän löydettävä toinen ihminen, johon hän luottaa riittävästi, johon uskoo, kun tämä sanoo, ettei tulikärpäsiä ole. Ääritapauksessa tällaista henkilöä ei ole, ja silloin ei ole yhteistä jaettua todellisuuttakaan.

Vastaavasti eläinten kanssa kasvaneelle ihmisten todellisuus todennäköisesti näyttäytyy psykoottisena, harhaisena. Havaittavat tosiasiat ja abstraktiot ovat ainakin osittain erilaisia. Robinson Crusoeellakin on todellisuuden takeena toiset, sisäistetyn toiset, kuten osoittaa hänen pyrkimyksensä rakentaa saarelle uusi sivilisaatio. Jos Robinson olisi kasvanut saarella alusta pitäen sen kasvien ja eläinten opettamana, ei hänellä olisi saarelle laivalla saapuvien kanssa tarjoamaan yhteistä todellisuutta – ennen

kuin mahdollisesti syntyisi ajan mittaan uusi luottamus ja sen jaettu todellisuus. Robinson vaikkapa susien kasvattamana näkisi ”olutta siinä missä ihmiset näkevät verta, kodin siinä missä ihmiset näkevät louhikon.”⁶

Johtopäätös on melko yllätyksetön: jos todellisuuden todellisuus, erotuksena esimerkiksi unimaailmaan, perustuu abstrahoituun tunnistettavuuteen ja sosiaaliseen luottamukseen, se on itse asiassa kovin lähellä jonkinlaista enemmän tai vähemmän yhteistä unimaailmaa. Jaetun unimaailman takana on toinen jaettu unimaailma.

Kuten Pauli Pylkkö esittää dialogissa ”Tanssitunti”, voidaan hyvin olettaa ja kokea, että unimaailma ainutkertaisuudessaan jatkuu koko ajan myös silloin, kun huomio on kiinnittynyt päiväajunna todellisuuteen⁷. Näköhavainnossa – toisin kuin piirustuksissa – ei ole ääriiviä yhden pinnan ja toisen välillä. Samaan tapaan havainnossa ei ole ääriiviä unen ja valveen välillä. Ääriiviä tarvitaan abstraktioon, piirustukseen. Ero tarvitaan todellisuuden todellisuuden rakennusaineeksi, ja sitä luovat Berardin sanoin äidit (sanoen vaikkapa ”Se oli vain unta”), esivanhempien polvet. Näin voidaan tulkita myös psykoanalyysin perusoivallus, että olemme vastuussa unistamme: olemme vastuussa siitä, mitä pidämme unena ja mitä todellisuutena.

Tämä osaltaan selittää, miksi ihmiselämä voidaan järjestää myös niin, että unen ja valveen ero on paljon pienempi kuin mihin länsimaisessa piirissä on totuttu. Voidaan myös elää tavalla, jossa unen ja valveen suhteet ovat osittain päinvastaisia kuin tavanomaisessa läntisessä terveessä järjessä. Antropologi Marshall Sahlins kuvaa Brittiläisen Kolumbian *dunne-za*-kansaa, joka kääntää ympäri lockelaisen ajatuksen siitä, että tieto seuraa ulkomaailmasta saatavaa kokemusta⁸. Dunne-zat uskovat, että ulkomaailman tapahtumat ovat seurausta tiedosta, joka ilmenee unissa ja myyteissä.

”Dunne-zaiden mukaan [...] jokin voi tapahtua vain sen jälkeen, kun se on ensin koettu unissa, myyteissä ja näyissä. [...] Dunne-zaiden todellisuudessa eläimet, tuulet, kivet ja luonnonvoimat ovat henkilöitä. [...] Kaikki henkilöt tuovat maailmaa jatkuvasti todelliseksi jakamiensa myyttien, unien ja näkyjen kautta.”⁹

Jonkin on ensin tapahduttava unessa, jotta se voi tapahtua ”todellisuudessa”. Miten muuten uni voisi vaikuttaa terveeseen järkeen, joskus jopa sen suistaen, jolleivät kummatkin joltain osin olisi yhtä puuta, samaa ainesta? Naturalistisesti ja genealogisesti unitodellisuus tulee ensin ja antaa mahdollisuuden sosiaalisesti jaetulle, tunnistetulle ja toistetulle.

Uni on Herakleitoksen salamaa, joka ainutlaatuisesti ja kohtalokkaasti ohjaa. Siksi sosiaalinen todellisuus on kaikessa jaetussa itsestäänselvyydessäänkin kiinni sattumassa. Kuten Sahlins ironisoi:

”Hyvinä freudilaisina tulkitsemme unen onnistuneesta metsästyksestä merkinä seksuaalisesta valloituksesta. Metsästä-

jäkansat tulkisevat unen seksuaalisesta valloituksesta merkinä tulevasta menestyksellisestä jahdistista – tieto käy ennen kokemusta.”¹⁰

Koiranomistajat ovat yleensä vakuuttuneita, että heidän lemmikkinsä näkevät unia. Usein he ovat myös dunnezaiden kanssa samaa mieltä, että koirat ovat henkilöitä. Konrad Lorenzin työn jatkaja Wolfgang Schleidt on kollegansa Michael Shalterin kanssa esittänyt DNA-aineiston perusteella, että koira lajina on syntynyt ennen *homo sapiensia*. Toisin sanoen susi on tehnyt kesyyntymiseensä (domestikaatio on hyvin anakronistinen termi, koska sen paremmin susilla kuin hominideillakaan ei tuolloin ollut taloja, *domus*) johtanutta yhteistyötä jonkin *homo sapiensia* edeltäneen lajin kanssa. Schleidtin ja Shalterin mukaan yhteistyö on todennäköisesti ollut peuralaumojen seuraamista, paimentamista ja metsästämistä pleistoseeni-ajan valtavilla mammuttaroilla. Siellä sosiaalisuuden muodoiltaan suuresti esimerkiksi simpansseista erottuva koira sittemmin opetti laumakäyttäytymistä myös syntyvälle *homo sapiensille*.¹¹ Kenties ihmisen todellisuus on osaltaan peräisin koiran unesta.

Viitteet

- 1 Dennett 1996, luku 3.
- 2 Popper 1992, 24.
- 3 Carpenter 1999.
- 4 Berardi 2012, 101.
- 5 <https://www.quora.com/Schizophrenia/What-does-it-feel-like-to-have-schizophrenia> (tarkastettu 26.10. 2013)
- 6 Mukaellen suomennettu Sahlinsin (2008, 96) kuvauksesta, joka käsittelee Viveiros de Castron perspektivismiä: ”Kaikki lajit kokevat samat asiat, mutta se, mitä ne asiat kokiessaan näkevät, kokemuksen objektiiviset kohteet, vaihtelevat. Etelä-Amerikan metsien jaguaarit näkevät maniokkiolutta siinä, missä ihmiset näkevät verta, sen, minkä ihmiset näkevät mutaisena joenrantana, tapiirit kokevat kirkkona, ja niin edelleen. Siinä missä Malesian *chewongit* näkevät ulosteita, heidän koiransa näkevät banaaneja – ei tarvitse siis pahastua.”
- 7 Pylkkö 2013, 259–260.
- 8 Sahlins 2008, 91–92.
- 9 Sama, 92.
- 10 Sama, 95.
- 11 Schleidt & Shalter 2003.

Kirjallisuus

- Berardi, Franco ”Bifo”, *The Uprising. On Poetry and Finance*. Semiotext(e), Cambridge Mass. 2012.
- Carpenter, R. H. S., A Neural Mechanism That Randomises Behaviour. *Journal of Consciousness Studies*. Vol. 6, No. 1, 1999, 13–22.
- Dennett, Daniel, *Darwin's Dangerous Idea. Evolution and the Meanings of Life*. Simon & Schuster, New York 1996.
- Popper, Karl, *The Logic of Scientific Discovery* (1935). Routledge, London 1992.
- Pylkkö, Pauli, *Ajatus ja kädet*. Uuni, Taivassalo 2013.
- Sahlins, Marshall, *The Western Illusion of Human Nature*. Prickly Paradigm Press, Chicago 2008.
- Schleidt, Wolfgang & Shalter, Michael, Co-evolution of Humans and Canids. *Evolution and Cognition*. Vol. 9, No. 1, 2003, 57–72.